مەترسییەکانی دەوڵەتی خاوەن نەوت- (بەشی یەکەم)- … تێری لێین کارڵ

وردبوونەوە لە پارادۆکسی زۆری (*)

تێری لێین کارڵ
لە عەرەبییەوە : نەژاد عزیز سورمێ

(بەشی یەکەم

ئاماژەیەك لە وەرگێڕەوە

(تێری لێین کارڵ Terry Lynn Karl پرۆفیسۆری ئەمەریکایی بواری زانستە سیاسییەکان ، 21ی نۆڤێمبەری 1947 لەدایك بووە . ئەم لێکۆڵینەوەیەی کاتی خۆی ساڵی 2007 لە لایەن – پەیمانگەی لێکۆڵینەوەی ستراتیژی عێراق –کەخوالێخۆشبوو نووسەری ناسراو فالح عەبدولجەببار سەرپەرشتی دەکرد کراوە بە عەرەبی و وەکات لە بەغدا و هەولێر و بێرووت بڵاوکراوەتەوە .
نووسەر لەم لێکۆڵینەوەیدا بە ڕاشکاوی باسی گرفتە پەنهان و ئاشکراکانی نەوت ومەترسییەکانی لە وڵاتانی خاوەن نەوت دەکا کە چۆن ئەگەر پسپۆری دڵسۆز و لێزانی حیکمەتدار لە پشت ئیدارەدانییەوە نەبن لە باتی خێر دەبێتە بەڵا بەسەر خودی دەوڵەتەکەوە و نەك هەر گەشەی دەوەستێنێ یا دوای دەخا ، بەڵکو دەیخاتە ژێر باری قەرزی قورسیشەوە ، لەم بوارەشدا نموونە و داتای حاشاهەڵنەگر و هەندێ جار بەڵگەنەویست دێنێتەوە بەتایبەتی لە دەوڵەتە دواکەوتووەکاندا .
بەهۆی گرینگی لێکۆڵینەوەکە و بێ بەرچاوڕوونی لایەنە پەیوەندیدارەکان بە پێویستم زانی بیکەم بە کوردی ، دەنا ڕەنگە بابەتی لەم چەشنە کاری ئابووریزانان بێ تا خوێنەر و بەدواداچوویەکی ئەدەب و هونەر .)
وەرگێڕ

با بیر و خەیاڵمان بگەڕێنینەوە ساڵانی 1973 و 1974 کە نرخی نەوتی خاو چوار هێندە بەرز بووەوە و یەکەمین قەیرانی وزەی لە

جیهاندا دروست كرد .
سامانێكی بێسنووری هێنا ، تاكە سامان بوو بۆ شەڕ وەدەست بێ و كاری كردەنی لە سیستەمی جیهانیدا بكا ، پێشبینی ناقۆڵا لەبارەی توانای شێردراوەی زۆربوونی سامانی وڵاتانی نێردەكاری نەوتیش هاتە گۆڕێ . (1)
لە كاتێكیشدا وڵاتانی پیشەسازی شڵەژا بوون و ئارامیان لەبەر بڕا بوو لە ترسی ئەوەی نەبادا ڕێكخراوی دەوڵەتانی نێردەكاری نەوت(ئۆپێك) ببنە گەورەترین دراوگۆڕەوەی بەهێز لە جیهاندا (2) ، وڵاتانی نێردەكاری نەوت لە خوماری خۆشیدا بوون ، لەو بڕوایەدا بوون خۆشگوزەرانی ژێرخانێكی بەردەوامیان لە ئابووری پاش نەوت بۆ مەیسەر دەكا ، هەروەها بۆ هێزی تژیی لەكار (زاڵ بوونی تەواو بەسەر بێكاریدا) و ئاسایشی نەتەوەیی و سەقامگیری سیاسی .
بە كورتی وایان لێكدایەوە ئەو خۆشگوزەرانییە هەل بۆ نێردەكارانی نەوت دەڕەخسێنێ بگەنەوە وڵاتانی جیهانی یەكەم (وڵاتە پێشكەوتووەكان) .
بەم جۆرە دەبینین شای ئێران پەیمانی بە گەلەكەی دا ((شارستانییەتێكی مەزن)) یان بۆ بنیات بنێ ، لە كاتێكدا سەرێكی فەنزەوێللا ، كارلۆس ئاندریاس پیریز پێشبینی ((فەنزوێللای مەزن))ی لە ئایندەیەكی نزیكدا كرد ، پیرز پێی وتم : ((ڕۆژگارێك دێ بەم نزیكانە ئەمریكاییەكان ئۆتۆمبیلی وا داژۆن كرێكارانی ئێمە لە كارگە نوێیەكانی فەنزەوێللا بەتامپۆنپارێزی ئەلەمنیۆمیی فەنزوێللایی و بە سووتەمەنی نەوتی خۆمان بەرهەمیان هێناوە ، ئەو دەمە تەواو وەك ئێوەمان لێ دێ)) (3)
پاشان دەركەوت ئەو پێشبینی و ڕەمڵ لێدانانە ، لە داڕشتەیەكی نوێی ((ئەفسانەی میداس)) زیاتر نەبوون . دوای تێپەڕینی چارەكە سەدەیەك بەسەر جۆش و خرۆشی نەوتیی دەیەی حەفتاكان ، لەگەڵ بوونی دوو قەڵەمبازی گەورە لە نرخی نەوت لە دەیەی نۆهەتەكانیشدا دەبینین زۆربەی دەوڵەتانی نێردەكاری نەوت لە قەیراندا گینگڵ دەدەن ، بەتایبەتی ئەوانەی بە دەست كەمی سەرمایەوە دەناڵێنن (4) .
ئەو وڵاتانە دووچاری تەنگەتاوی و داڕمانی بەرهەم و هەڵاتنی سەرمایە و دابەزینی توانا و زیاد بوونی هەڵئاوسان (بە ژمارەی دەیی) و زیاد بوونی خەیاڵیی بەهای دراو و كورتهێنانی بودجە و دیاردەی دی لەو بابەتە بوونەوە .
ئیدی وای لێ هات زۆربەی ئەو وڵاتانە پەلە بكەن لە هێنانی سەرمایەی بیانی بۆ پڕۆژەی هاوبەش كە پێشتر وەختی خۆماڵیكردنی نەوت لە حەفتاكاندا بە دوایی ڕەتیان دەكردەوە .

گەیشتە ئەوەی شینگی ئابووری وڵاتانی نێردەکاری نەوت بۆ تاوتر دەبوو بە چەشنێك
پشتبەستن بە نەوت و قەرز بە ئاستێك بەرز ببێتەوە زیاتر لە ساڵانی بە بەرەکەتی نەوتاوی .
لەو ڕاستەدا سەقامگیری سیاسی چەسپاوی خۆیشی لەدەست دا ، زۆر لەوڵاتانیش ، لە نایجیریا تا فەنزوێللا و ئەندەنووسیا وجەزاییر ناکۆکی و خۆپیشاندان و شڵەژانیشیان بەخۆوە بینی ، تەنانەت شەڕی ناوخۆیش خەریك بوو هەڕەشەی لە دانیشتووانی دەوڵەتانی ئۆپێك دەکرد .
وەك چۆن زێڕیش لە ئەفسانەی مەلیك میداسدا لەگەڵ ئەو هیوایە گەورەی بە خۆشگوزەرانی بۆ وڵاتەکەی پێ هەڵچنی بوو ، ژیانی لێ تێك دا ، نەوتیش بەو ڕەنگە سێبەری ڕەشی بەسەر هەموو شتێکدا گرت ، یان با بڵێین هەموو شتێکی نەوتاوی (Petrolize) کرد.

ئابووری نەوتاوی دەکا ، سیاسەت نەوتاوی دەکا ، هەموو شتێك لەو وڵاتانە نەوتاوی دەکا .
حاڵ بەوە گەیشت یەکێك لە دامەزرێنەرانی ڕێکخراوی ئۆپێك ، خوان پابلۆ بیرێز ئەلفۆنسۆ بڵێ ((نەوت لە گووی شەیتان زیاتر نییە ، ئێمە خەریکە لە پاشەڕۆی شەیتان نقوم دەبین)) (5)
ئەوەیە کە ناوی لێ دەنێم ((پارادۆکسی – (سەیرایەتی) زۆری)) ، ئەمەش دیاردەیەکە سەرسوڕمان لای لێتوێژ و سیاسەتکاران پێکەوە دەورووژێنێ (6). چونکە لێژیك دەڵێ تێکەوتنی وڵاتانی دەوڵەمەند بە نەوت لە قۆرتی تەنگژەیەکی توندی ئابووری و سیاسی جێی سەرنج و سەرسوڕمانە – وڵاتی لێك جودان وەك فەنزوێللا و ئێران و نایجیریا و جەزاییر و ئەندەنووسیا – ئەم وڵاتانە کە تەواو لێك جودان بکەونە سەر هەمان دووڕیان لەگەڵ ئەوەی جیاوازییەکی زۆریان هەیە کارێکی سەرسوڕهێنەرە و لێکدانەوەی دەوێ ، ئەو وڵاتانە لێك دوور وجیاوازن لە هەموو شتێك لە نەوت نەبێ ! کە هەر بە سرووشت جیایە : جەزاییر لە ڕووبەردا سەت جار بە قەد کوێتە دانیشتووانیشی جیان ، دانیشتووانی ئەندەنووسیا 132 جار لە دانیشتووانی قەتەر زۆرترە ، لە هەمان کاتدا لە ڕووی بڕی یەدەگی نەوتیش جیاوازیان هەیە ، یەدەگی سعوودیە 265 جار لە یەدەگی گابۆن زۆرترە ، باسی جیاوازی زۆری هۆیەکانی دیکە ناکەین ، لێك جوداییەکی دیار لە ئاستی بژێوی ئەو وڵاتانە لە کاتی زۆری نەوت ساڵی 1974 دا هەیە ، پشکی تاکەکەس لە داهاتی نەتەوەییدا ، بە نموونە لە لە ئەندەنووسیا لە 170 دۆلاری تێنەپەڕاند ، لە کاتێکدا پشکی تاك لە ئیماراتدا 11 هەزار دۆلار زیاتر بوو ، دیسان سیستەمی سیاسی لە وڵاتانی خاوەن نەوت دا

تەواو جیاوازە ، لە نێوان دیموکراسی (فەنزەوێللا و ئوکوادۆر) و (*)
حوکمی سەربازی (ئێراق و نایجیریا) یان حوکمی سیۆکراتی ئیسلامی (سعوودیە و ئێرانی دوای 1979) ، تا سیستەمی تاك حزبی بەناو سۆشیالستی (جەزاییر) .
جیاوازی قووڵ لە نێوان نایجیریا کە بە لای خراپترینی پێوەرەکەدایەو و ئەندەنووسیا کە کاری خۆی باشتر ڕایی دەکا (7) .
لێرەدا مەبەستمان ئەوە نییە بڵێین وڵاتانی خاوەن نەوت حاڵیان لەوانی دیکەی بێ نەوت خراپترە تەنیا ئەوەیە بارەکە بەو ڕەنگە بێ یان نەبێ بە پێی بارودۆخ و بەراوردکارییەکان .
بەڵام ئەو ڕێڕەوەی دەوڵەتانی خاوەن نەوتی گەیاندە ئەوە ، لە هەموو ئەو زەحمەت و ماندوو بوونەی تێیاندایە ، جیایە لەوەی لە وڵاتانی بێ نەوت دەیبینین ، هەموویان لەگەڵ دەوڵەمەندیشیان لە چاڵ و چۆلی قەیرانی هاوشێوەدا کەوتوون .
ئەو مەتەڵانەش ئاکامگیری جیهانییان هەیە ، ئەگەرجێش و خرۆشی نەوت هەژاری و
نایەکسانی و تەنگژەی سیاسیی دەوڵەتانی نێردەکاریی نەوتی لێ بەوەلەد بێ – کە ئەمەش بە ڕاستی وا بووە ، بێتوو حوکمیان بە پێی ڕووداوەکانی هەر دوو دەیەی حەفتا و هەشتایەکان لەسەر بدەین – ڕەنگە ئەو قەیرانانە بە دەوری خۆیان بەڵای نەوتیی نوێیان لێ پەیدا بێ کە ئەنجامی زیانبەخشی وایان لێ بکەوێتەوە لە توانادا نەبێ پێشبینی بکرێ .
دەیەی حەفتایەکان نرخی نەوت سێ جار بەرز بووەوە ، دوو لە شۆکی نرخ (((قەڵەمبازی لیبیا)) 1971 و ((خرۆشانی ئێرانی)) 1979)
بە سەرهەڵدانی قەیرانی سیاسی
ناو وڵاتێکی سەرەکی لە وڵاتانی نێردەکاری نەوتەوە پەیوەست بوون . لە ساڵی 1990 شدا
بازاڕی نەوت هەژا و نرخی بە شێوەیەکی بەرچاو لە ئاکامی هەوڵی ئێراق بۆ چارەسەر کردنی
گرفتە ناوخۆییەکانی بە داگیر کردنی کوێتی هاوسێی بەرز بووەوە .
زەین دەنێ ئاکام چی لێ دەسەنگرایەوە ئەگەر سەقامگیریی سعوودیە یا دەوڵەتەکانی دیکەی کەنداو – بێوخابووایە ، لە ناوچەیەکدا کە لە 60% ی نەوتی دۆزراوەی جیهانی لێیە ؟!
پێویستە هەوڵ بدەین لە قەیرانەکانی دەوڵەتانی نێردەکاری نەوت تێ بگەین ، نەك هەر لەبەر ئەوەی کار لە ژیانی ئەو گەلە دەکا لە ناو سنووری یاخود لە بازنەی ناوچەکەی دایە ، بەڵکو هەم دیس چونکە زایەڵەی ئەو قەیرانانە بە هێزێکی زیاتر و توندتر لە بازاڕەکانی

جیهاندا دەنگ دەداتەوە و ئاشتی هەموو جیهان دەخاتە مەترسیەوە .
کەواتە پرسیارئەوەیە : نەوت چۆن کار لە ئابووری وڵاتانی بەرهەمهێنی دەکا ؟
داخۆ تۆماری وڵاتانی ئۆپێك لە ماوەی سەدەی ڕابردوودا لە خرۆشانی نەوتەوە لە حەفتایەکاندا چییە ؟ ئایا تۆماری گەشەکردن هاوێشتراوێکە بۆ هاوێژەر بتوانرێ بە فێر بوون لە ڕابردوو نەهێشترێ ، یان ئەو نموونەی ڕووی داوە لە هەر کوێیەك نەوت بدۆزرێتەوە شایانی دووبارە بوونەوەیە ؟ ئەی ئەو ئەنجامانەی لە ئاکامی بە پشتداشکانی گەشەسەندنەوە کە لێی دەکەوێتەوە ؟

پەراوێز

(*) گۆڤاری کاروباری نێودەوڵەتی – پاییزی 1999 ، 53 ، ژمارە (1) زانستگەی کۆلۆمبیا- نیویۆرك .
Journal of International Affairs, Fall 1999 , 53, no.1.
. © The Trustees of Columbia University

(1) جەهانگیر ئامۆزیگار J . Amuzegar پێی وایە بە نموونە ، بانکی نێودەوڵەتی پێشبینی ئەوەی کرد دەسکەوتی دەوڵەتانی ئۆپێك بە هاتنی ساڵی 1985 لە 1200 ملیار دۆلار تێدەپەڕێنێ ، ئەمەش زۆر دوورترە لە بارودۆخی ئێستا کە کورتهێنانی هەژماری خوولاوی ئەو وڵاتانە 15 ملیار دۆلارە ، لە کاتێکدا نرخ لە ساڵی 1985 دادەبەزی . تەماشای (بەڕێوەبردنی سامانی نەوت) ی ئامۆزیگار بکە . Jahangir Amuzegar , Managing the Oil Wealth OPEC’s Windfalls and Pitfalls (London: I.B. Tauris Publishers, 1999) p.ix

(2) دەستەواژەی (هەناردەکارانی نەوت) کە لەم لێکۆڵینەوەدا بەکار هاتووە ئاماژەیە بۆ دەوڵەتانی ئەندام لە ڕێکخراوی ئۆپێك و بە تەنیا مەکسیك ، ئەگەر لە ڕێڕەودا جیا لەوە نەگەیێنێ .

(3) ئەم دیدارە لە کاراکاس لە تۆغیانی دووەم خرۆشی نەوت کراوە ، واتە

ساڵی 1979 ، ئەو بیروڕایانەی ئێرەش سرووشتی ئەو هیوایانە دەردەخا کە ئەو دەمە بە نەوتەوە هەڵچنرابوو . (کاراکاس – ئاداری 1979) .

(4) ئەو وڵاتانەی سەرمایەیان کەمە ، ئەو وڵاتانەن قەوارەی دانیشتووانیان تا ڕادەیەك گەورەیە و یەدەگێکی تا ڕادەیەك بچووکیان لە نەوت هەیە بە بەراورد لەگەڵ وڵاتانی وەك میرنشینەکانی یەکگرتووی عەرەب یان کوێت یا سعوودیە ، بە نموونە : نایجیریا ، جەزاییر ، ئەندەنووسیا ، ئێران ، فەنزوێلا ، ئێکوادۆر یا مەکسیك .

بۆ زیاتر لەم جیاوازیانە بڕوانە کتێبەکەم : Terry Lynn Karl ,
The Paradox of Plenty; Oil Booms and Petro – States (Berkeley, CA: University of California Press , 1997)

(5) بیرێز ئەلفۆنسۆ ئەم دەستەواژەیەی لە دیدارێك لەگەڵ نووسەردا بەکار هێناوە (کاراکاس ، فەنزەوێلا – تەموزی 1976) بەڵام ئەم دەستەواژەیە لە پاشاندا بوو بە ناو ونیشانی یەکێك لە کتێبەکانی .

(6) Karl . (1997)

7) بۆ گفتوگۆ لەبارەی ئەو جیاکاری و جیاوازیانە بڕوانە : Karl (1997)
بە تایبەتی هەردوو بەشی سێیەم و چوارەم ، هەروەها بڕوانە ئامۆزیگار (1999) بەشی یەکەم